

BYGHERRERAPPORT

Arkæologiske undersøgelser
af aktivitetsområde fra vikingetiden
- sommeren 2008

Voldgade 5-7, Sjørring
Sjørring sogn, Hundborg herred

Udført af cand.mag. Charlotte Boje H. Andersen,
Museet for Thy og Vester Hanherred, februar 2010.
Journalnr. THY 2198 (2008)

Indledning

Bag Sjørringvold Efterskoles nye værkstedsbygning blev der i forbindelse med dels anlæggelse af et fliseareal, dels klargøring til en boldbane foretaget arkæologiske undersøgelser i forsommeren 2008. Udgravningerne blev gennemført på baggrund af væsentlige fund fra tidligere arkæologiske undersøgelser i området. Derfor var der velbegrundede formodninger om fortidsminder i de berørte arealer.

I henhold til museumsloven blev udgravningen finansieret af bygherren, Sjørringvold Efterskole. Undersøgelsen omfattede de 550 m², der berøres af de aktuelle anlægsaktiviteter bag efterskolens nye værkstedsbygning.

Figur 1. Kort over Sjørring. Udgravningen fandt sted i området, der er markeret med rød firkant. Tæt syd for udgravningsområdet ligger det markante middelalderlige voldsted Sjørring Volde, og øst for ligger den romanske kirke. Området tæt vest for byen var tidligere sø, men Sjørring Sø blev udtørret midt i 1800-tallet. Til højre et kortudsnit med Voldgade og efterskolens bygninger markeret indenfor den blå firkant

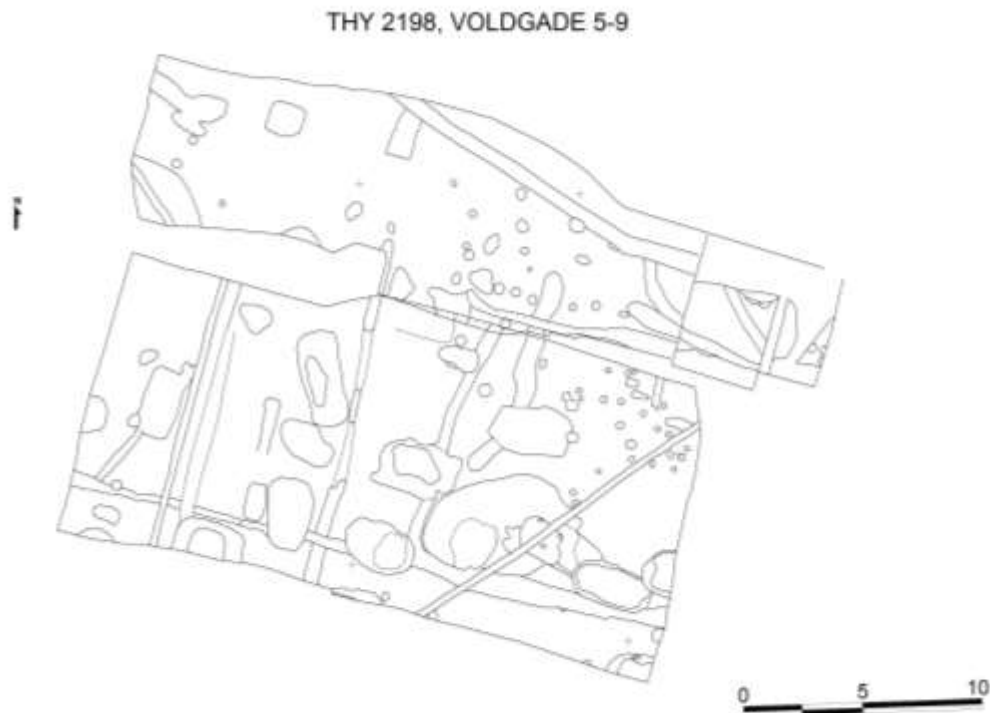
Kulturhistorisk redegørelse, undersøgelsens resultater

Undersøgelserne forløb i to etaper; først et areal ved værkstedsbygningen, hvor der skulle lægges fliser (maj 2008), dernæst et areal, hvor der skulle anlægges boldbane (juni 2008).

Da mulden blev rømmet af med maskine, var der i undergrundsniveau, ca 30-40 cm under overfladen, forskellige nedgravninger med mørkt fyld, der stod i klar kontrast til den gulbrune undergrundsler. Disse aftegninger skulle registreres og undersøges manuelt.

På grund af nyere tids aktiviteter og bebyggelse i området var udgravningsfeltet i nogen grad forstyrret af moderne nedgravninger. Ikke desto mindre var der uberørte områder, hvor der fremkom stolpehuller, grøfteforløb, gruber og kulturlag i undergrunden. Disse anlæg blev nærmere undersøgt og registreret. Resultaterne beskrives i det følgende.

De undersøgte anlæg antages at høre til en bebyggelse eller gård fra vikingetiden. Denne bebyggelse formodes også at have omfattet den smedje, der blev delvis udgravet i arealet under efterskolens nye værkstedsbygning (2007).

Figur 2. Plan over felterne fra undersøgelserne i 2008. Aftegningerne er grøfter, stolpehuller og gruber – nedgravninger i jorden, fyldt op med mørkt fyld med spor af de aktiviteter, der er foregået i området. Digitaliseret v. Mette Roesgaard Hansen

Figur 3. Et oversigtsfoto over feltet, hvor der skulle lægges fliser, viser to grøfter, der løber parallelt. Muligvis har man på et tidspunkt sløjfet en grøft og derefter gravet en ny i samme skelforløb. THY2198 dig092. Til højre et billede, der viser et snit, gravet gennem de to grøfter. Det sorte lag i bunden er slam, der er dannet her, inden grøften blev fyldt op. THY2198 dig 088.

Grøfter

På figur 2 ses lange, smalle baner, der var fyldt op med mørkere materiale (jævnfør billedet på rapportens forside og figur 3). De tolkes som grøfter, der var gravet som markering af skel, f.eks. omkring en gård. Det er typisk, at sådanne grøfter går i vinkelrette forløb, og de vidner om, at man markerede en eller anden form for ejendomsret. Det kan ikke udelukkes, at grøfterne også kan have haft en drænfunktion eller lignende, men de må opfattes som hørende til bebyggelsen i området, og dateres altså til vikingetiden.

Man kan ud fra den måde, grøfterne krydser hinanden på, se hvilke der er ældst. Det ser ud som om, disse grøfter har stået åbne, og der var ikke spor af f.eks. stolpehegn i dem, hvilket man til tider ser. Derudover fremgik det, at grøfterne var blandt de ældste aktivitetsspor i det undersøgte område.

Stolpehuller

I felterne var der længst mod øst runde, mørke aftegninger, der varierede lidt i størrelse. Flere af stolpehullerne lå uden noget system, men forud for udgravningerne stod det klart, at der kunne være mulighed for at finde stolpehuller eller andre anlæg med relation til det hus, der delvis var blevet afdækket ved udgravningerne i 1994 (i forbindelse med byggeri af elevfløj).

Ud fra beliggenhed og størrelse lykkedes det også at udpege stolpehuller, som kunne stamme fra væg og tagbærende konstruktion i et vikingetidshus. Et langhus, der har haft let buede langvægge, og som sandsynligvis har været beboelseshus på en gård. Huset har været min. 18 m langt og knap 7 meter bredt.

Figur 4. Rekonstruktion af langhus med buede langvægge – en hustype, der er karakteristisk for vikingetiden, og som bl.a. er udgravet på de store ringborge Trelleborg og Fyrkat. I det viste hus er der stald i den ene ende; det har ikke altid været tilfældet – næppe heller i det udgravede hus i Sjørring. Ildstedet på gulvet har været anvendt som varmekilde og til madlavning. Illustration fra bogen ”Vikinger i vest. Vikingetiden i Vestjylland” af Palle Eriksen m.fl. 2009.

Gruber

Jævnt spredt over især det sydligste felt (etape 3) lå et antal gruber, der var forholdsvis ens i størrelse og struktur. Gruberne havde oval form i fladen, målte 3,5 x 2 meter og var fyldt med mørkt materiale og gult ler. Gruberne blev undersøgt med snit, og i nogle tilfælde gravedes ½ grube væk, så man kunne se en lodret profil gennem gruben. Karakteristisk for alle gruberne var deres indhold af sten. Stenene var ildskørnede, d.v.s. varmepåvirkede og sprængt eller smuldrede som følge af høj varme.

Gruberne har formentlig været brugt til tilberedning af kød, hvor man har gravet et stort hul og lagt opvarmede sten ned i hullet (gruben) sammen med kødet. Det fremgik af felterne, at gruberne var gravet, efter grøfterne var gået ud af brug. Vi kan ikke med sikkerhed afgøre, om gruberne har været i brug samtidig med det omtalte hus, men de menes alligevel at være fra vikingetiden.

I løbet af en gårds historie kan både beboelseshuse, andre bygninger og tilknyttede anlæg have flyttet lidt rundt på matriklen. I en arkæologisk udgravning vil der være spor af alle disse aktiviteter, og deres indbyrdes forhold viser, hvordan de skal opfattes i den relative datering af anlæggene.

Figur 5. Gruberne fremstod som mørke, ovale aftegninger i undergrunden. THY2198 dig131.

Figur 6. Når halvdelen af gruben var gravet væk, kunne man studere den lodrette profil og se eventuelle lagdelinger i fylden. Som billedet viser, var der et markant indhold af forholdsvis store, varmepåvirkede sten. THY2198 dig183.

Figur 7. Et par af de store sten fra gruberne. De skarpe kanter og den smuldrende struktur er tydeligt tegn på, at stenene har været udsat for høj varme. THY2198 dig 230.

Datering af de undersøgte anlæg

Der er ud fra anlæggenes typer og placering i forhold til tidligere udgravede anlæg opstillet en rammedatering på vikingetid, ca. 800 til 1000-tallet. Et skår fra en af gruberne dateres til sen vikingetid eller tidlig middelalder (1000-tallet evt. beg. af 1100-tallet). Derudover er der ikke gjort mange daterende fund til at understøtte dette.

Da nogle af anlæggene overlapper hinanden, er der flere faser i bebyggelsen. Således er gruberne yngre end grøfterne og formentlig også yngre end stolpehullerne fra huset. Sandsynligvis repræsenterer de undersøgte anlæg flere faser eller evt. skiftende typer bebyggelse i arealet. På grund af felternes relativt lille størrelse er det vanskeligt at afklare bebyggelsens udstrækning og udvikling.

Inden for rammedateringen har de undersøgte anlæg bidraget til et overordnet billede af en bebyggelse eller gård i vikingetidens Sjørring. Såvel fundene som de udgravede anlægs karakter passer ind i de øvrige anlæg, der er undersøgt i området. Smedjen, gruberne, grøfterne og stolpehullerne hører dermed formentlig til den gård, der i vikingetiden har ligget på området, hvor der nu er efterskole.

Perspektiver

Feltet dækkede et areal på ca. 550m² bag bygningerne ud mod Voldgade og Vorupørvej, tæt nord for det fredede, middelalderlige voldsted Sjørringvold. Der er tidligere fundet bebyggelsesspor fra vikingetiden på efterskolens område. Men der er også arealer, hvor der endnu ikke er foretaget arkæologiske undersøgelser, og hvor der er gode chancer for uforstyrrede levn fra vikingetid og middelalder. Udgravningerne i denne del af Sjørring foregår spredt og leverer små enkeltstående brikker, der forhåbentlig med tiden kan passes ind i et større puslespil.

Sjørring har med sin topografiske placering spillet en vigtig rolle i vikingetid og middelalder, og derfor er resultaterne af arkæologiske udgravninger i byen af betydning både lokalt men også nationalt.

Landskabet

Topografi, terræn og undergrund

Det undersøgte område ligger i den sydvestlige del af landsbyen Sjørring. Landskabet er bakket moræne med fald mod vest, ned mod Sjørring Sø, der blev udtørret midt i 1800-tallet og nu henligger afvandet og opdyrket.

Felterne var placeret bag Sjørringvold Efterskoles bygninger ud mod Voldgade og Vorupørvej, der går gennem Sjørring. Efterskolen ligger, hvor der tidligere var kro – og før dette gården Brogård, ud til denne landevej.

Undergrunden i feltet bestod af sandet moræneler, som længst mod vest blev gradvis mere lerholdigt. Der var stort set intet indhold af sten i undergrunden. Terrænet faldt med ca. 60-80 cm fra østenden til vestenden af feltet.

Figur 8. Af målebordsbladet fremgår tydeligt i højdekurverne, hvordan terrænet falder ned mod den udtørrede Sjørring Sø med afvandingskanalerne. Syd for Sjørring lå Sperring Sø, som også er udtørret. Mellem de to søer løb en vigtig færdselsåre, der nok var medvirkende til Sjørrings betydning i vikingetid og middelalder. Udgravningen var placeret omtrent ved den røde cirkel.

Fortidsminder og tidligere undersøgelser i området

Sjørring har flere mindesmærker og bebyggelsesspor fra vikingetid og middelalder.¹

Den romanske kirke fra slutningen af 1100-tallet er rigt udsmykket med søjleportaler og sjældne romanske gravsten, hvilket vidner om en vis velstand i sognet.

Ca. 150 m syd for udgravningsfeltet, i udkanten af efterskolens have ligger det fredede voldsted Sjørring Volde. Her har stået en borg med trætårn på den høje banke og formentlig med et større bygningsværk uden for voldene. Vi kender ikke borgens nøjagtige datering, men den er tidligst bygget i 1100-tallet.

Kirke og voldsted er udtryk for det faktum, at Sjørring var betydningsfuldt i middelalderen, og denne status rækker formentlig tilbage til vikingetiden. I forbindelse med udtørringen af Sjørring Sø

¹ Sjørring Volde er bl.a. beskrevet i artiklen "Borgen i Sjørring – historien om udgravningen, der blev væk" af Anne-Louise Haack Olsen, *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 1999, s. 9-18.

fandt man våben og pæle fra en bro, der dateres til vikingetiden. Stedet har været et vigtigt trafikalt knudepunkt, og det må være en af grundene til, at borgen blev placeret her. Der er desuden udgravet rester af en landbebyggelse med tørvehuse fra den tidlige del af middelalderen i Sjørrings østlige del ved Tinggård (Jævnfør artiklen Anne-Louise Haack Olsen: ”Af tørvehusets saga” i *SKALK* nr. 4, 2005). ..

Figur 9. Kortet fra 1848 viser, hvordan voldstedet ligger ved den eneste passage mellem Sjørring og Sperring søer. Dette vejforløb har gennem århundreder forbundet det sydlige og det nordlige Thy.

Der er tidligere i området omkring efterskolen fundet anlægsspor og kulturlag fra vikingetid og tidlig middelalder. De udgravede bebyggelsesspor opfattes som hørende til et eller flere gårdsanlæg, og de undersøgte anlægsspor fra udgravningen i 2008 kan også have hørt til denne bebyggelse, der har haft en central beliggenhed.

Nord for Voldgade blev i 1986 og 1995 udgravet grubehuse, grøfter og kulturlag. På selve efterskolen blev der i 1994 forud for opførelsen af en værelsesfløj til eleverne fundet et grubehus samt skelgrøfter og de omtalte spor af et hus med buede langvægge (husets sydvæg), en hustype, der kendetegner vikingetidens store beboelseshuse. I 2007 blev der i det areal, hvor der skulle opføres en ny værkstedsbygning til efterskolen, bl.a. udgravet dele af en smedje fra vikingetiden. Smedjen kan også have været en del af vikingetidsgården.

Der er i dette område kun lavet sporadiske udgravninger, så vi har ikke fuldt overblik over bebyggelsens udstrækning og karakter, men området vil have museets bevågenhed ved kommende anlægsarbejder.

Udgravningens data

Udgravningen foregik på matrikel 6a, Sjørring, hvor der også blev foretaget arkæologiske undersøgelser i 2007.

2008-udgravningen faldt i to etaper. Bygherre havde ikke underrettet museet om første del (etape 2), der drejede sig om anlæggelse af fliseareal umiddelbart bag den nye værkstedsbygning. Den arkæologiske undersøgelse blev sat i gang efter en standsning af anlægsarbejdet.

Sidste del, undersøgelser forud for boldbanen (etape 3), blev efterfølgende planlagt, og den arkæologiske undersøgelse blev afviklet, inden anlægsarbejdet gik i gang.

Udgravningernes forløb: Etape 2, maj 2008. I alt seks arbejdsdage med en arkæolog, lejlighedsvis bistået af en arbejdsmand. Etape 3, juni 2008. Udgravning startet op 23/6, forløb indtil 4/7 og afsluttet den 17/7 2008. I alt 10 arbejdsdage. To arkæologer, samt arbejdsmand.

Deltagere: Udgravningsleder og ansvarlig for beretning: Cand.mag., ph.d. Charlotte Boje Hilligsø Andersen. Desuden cand.mag. Alice Bolt-Jørgensen og arbejdsmand Ole Michaelsen.

Maskinkraft: I etape 2, feltet under flisebelægningen, leveredes maskinkraften af KL Rendegraver, som stod for anlægsarbejdet. I etape 3, feltet under boldbanen, anvendtes gravemaskine v. Henrik Thomsen, Beersted, til afrømning af jorden. Den afrømmede muld blev deponeret ved feltets sider til brug for senere opfyldning af feltet.

Museet for Thy og Vester Hanherred har foretaget udgravningerne. Den originale dokumentation og fund fra udgravningen opbevares på Museet for Thy og Vester Hanherred under journalnr. THY 2198. Dette journalnr. omfatter også dokumentation vedr. tidligere arkæologiske undersøgelser i området ved efterskolen. De anvendte numre i dokumentationen er fortsættelser af de eksisterende nummerrækker.

Anvendte numre: THY 2198 x401-x419, THY 2198 N400-N463, THY 2198 T40-T43, THY 2198 dg 080-232.

Udgravningsmetode og forløb Etape 2 foregik i et felt, der allerede var delvis afgraved, førend museet fik kendskab til arbejdet. Der var gravet til undergrund forud for anlæggelse af fliseområde, og i forbindelse med den efterfølgende arkæologiske undersøgelse blev overjorden i resten af det berørte areal rømmet af med rendegraver, så de bevarede anlæg kunne registreres og undersøges. På grund af den hovedkuldse start blev feltet noget irregulært i formen og fremgangsmåden mere spontan. Efter afgravning blev feltet registreret i fladen (1:50 T40) og udvalgte anlæg undersøgt med snit (jf. T40 og T41). Feltets mål var max. 30 x 8 meter. Efter undersøgelsen fortsatte arbejdet med fliselægning.

I etape 3 var undersøgelsen planlagt, og museet stod for afrømning af jorden v.h.a. gravemaskine. På grund af praktiske hensyn til deponering af jorden, der skulle lægges tilbage i feltet efter udgravningen, blev feltet delt på tværs. Først blev den østlige del af feltet afrømmet og undersøgt. Efterfølgende blev denne del af feltet dækket til og feltets vestlige halvdel afgraved. Feltets totale mål var 26 x 12 meter. Mulden blev gravet af, til vi nåede undergrund eller fyldskifter med kulturlag. Fladen blev registreret i målestoksforhold 1:50 (T42 og T44) og udvalgte anlæg blev undersøgt manuelt og registreret i snit, målestoksforhold 1:20 (T42, T43, T44). Efter undersøgelsen blev arealet retableret, og først senere blev der anlagt boldbane.

Der blev løbende taget oversigts- og detailfotos, jævnfør fotolisterne.

Målesystem Indmålingen af etape 2's felt blev relateret til den nye værkstedsbygning. I etape 3's felt blev et målesystem udlagt med pythagoras og feltets nordkant målt ind i forhold til den nye værkstedsbygning. Planerne er efterfølgende digitaliseret og ført sammen med plan fra etape 1 og udgravningerne i 1994 og 2007.

Nivellering - Etape 2: Feltet og de undersøgte anlæg blev nivelleret i forhold til et fixpunkt på nederste trappesten ved indgangen til Voldgade nr. 3 (også anvendt i etape 1, 2007). Apparats højde over dette fixpunkt fremgår ligesom de aflæste nivellemeter af T40.

Etape 3: Feltet og de undersøgte anlæg blev nivelleret i forhold til et fixpunkt på dæksel nord for efterskolens værelsesfløj – og relateret til det trappetrin, der anvendtes i etape 2.

*Museet for Thy og Vester Hanherred den 11/2 2010
Arkæolog Charlotte Boje Hilligsø Andersen*

Tidstavle

År f/e. Kristus	Perioder	Kulturgrupper	
2000	Historisk tid	Middelalder (1050-1536)	
1000		Vikingetid	
0	Jernalder	Germansk Jernalder	
		Romersk Jernalder Førromersk Jernalder	
1000	Bronzealder	Yngre Bronzealder	
		Ældre Bronzealder	
2000	Bondestenalder	Dolktid	
		Enkeltgravskultur	
3000		Jættestuetid Tragt bægerkultur	
		Dyssetid	
4000	Jægerstenalder	Ertebøllekultur	
5000		Kystkultur	Kongemosekultur
6000			Maglemosekultur
7000		Rensdyrjægerkultur	Ahrensburgkultur
8000			Brommekultur
9000	Federmesserkultur		
10.000		Hamburgkultur	
11.000			
12.000			